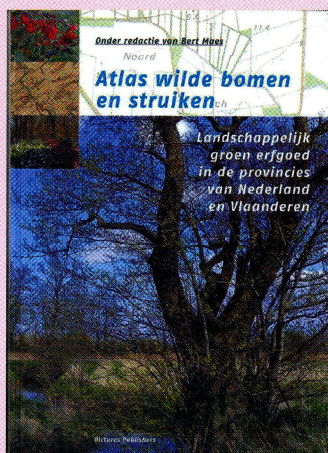

'Atlas wilde bomen en struiken. Landschappelijk groen erfgoed in de provincies van Nederland en Vlaanderen'.

Bert Maes, Pictures Publishers, Woudrichem, 2021. ISBN 9789492576385, winkelprijs €39,95

Dit voorjaar verscheen de atlas over wilde bomen en struiken. Als relatieve buitenstaander dacht ik dat een dergelijke atlas al bestond. We hebben in Nederland immers een traditie op het gebied van het in kaart brengen van kennis. Rondom bomen en bossen verschijnt al decennia de bosstatistiek en Probos bracht in 2005 een handig overzicht uit over waar historische bosgegevens gevonden kunnen worden (<http://www.probos.nl/images/pdf/bosberichten/bosberichten2005-01.pdf>). Kortom: wat zou deze atlas toevoegen? Het korte antwoord daarop is: veel.

Bestaande datasets, statistieken en overzichten geven inzicht in waar zich bos bevindt, welke oppervlakten het betreft en ook of dit naald-, loof- of gemengd bos betreft. Maar welke soorten nu precies waar staan blijft onderbelicht, laat staan dat bekend is of het autochtone bomen en struiken betreft die al langere tijd aanwezig zijn in zogenaamde 'oude boskernen': actuele groeiplaatsen van bomen en struiken op oude bosgroeiplaatsen. Met andere woorden, de kwantitatieve kant van het verhaal kennen we goed tot zeer goed, over de kwalitatieve kant is veel minder bekend.

Dat nu is precies waar Bert Maes zich al decennia mee bezighoudt. Hij is een bekende in het wereldje met een enorme gedrevenheid. Al jarenlang onderzoekt hij bomen en spant hij zich in om de waarde van met name wilde bomen en struiken over het voetlicht te krijgen. Het betreft dan zowel oude bossen als kleine landschapselementen als houtwallen en heggen, waarin nog wilde/ autochtone bomen en struiken groeien. Daarbij vraagt hij aandacht voor de ecologische waarde, maar evengoed voor de erfgoedwaarden ervan. Uw recensent is cultuurhistoricus, dus dat aspect spreekt mij in het bijzonder aan. Al het gesleep met bomen door de eeuwen heen, het beheer van bos, het gebruik van houtige gewassen ten behoeve van de mens, het zijn allemaal buitengewoon interessante aspecten die de waarden van

bomen en struiken mede-bepalen. De Atlas wilde bomen en struiken brengt al deze kennis samen. Onbewust dringt zich de vraag op of de atlas het verzameld werk van Bert Maes c.s. omvat, of dat het toch nieuw onderzoek is? Het antwoord daarop is tweeledig. Veel intern werk van Bert Maes komt inderdaad terug in het boek, met name waar het de provinciale overzichten betreft. Maar het eerste deel van het boek kiest een ander perspectief. Ingegaan wordt op de kenmerken en herkenbaarheid van oude boskernen en algemene bos- en landschapsgeschiedenis. Het biedt het ecologische en cultuurhistorische kader voor het tweede deel, waarin alle oude boskernen in Nederland en Vlaanderen, geordend per provincie, op kaart worden getoond.

Het eerste deel is zeer lezenswaardig en maakt de atlas de moeite waard om te hebben. In zes hoofdstukken wordt uitgebreid ingegaan op de kenmerken van oude boskernen en wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van landschap en bossen vanaf de laatste ijstijd. Door nadrukkelijk voor een antropogeen perspectief te kiezen, dus door in te gaan op hoe de mens door de eeuwen heen bossen, bomen en struiken gebruikt heeft, wordt duidelijk waarom bossen niet louter ecologisch beschouwd moeten worden. Nederland en Vlaanderen zijn cultuurlandschappen en daarbinnen hebben zich waardevolle bossen ontwikkeld onder invloed van de mens. Ze bevatten ecologische waarden, maar zijn toch vooral het product van menselijk handelen. Zo toont de regionale bosgeschiedenis van het Maas-Demer-Scheldegebied door Karel Leenders overtuigend aan wat die rol is geweest. Toen deze in de hoge middeleeuwen in het gebied zo'n beetje al het bos had omgehakt, bleek er in de kleine landschapselementen nog voldoende hout voorradig om mee verder te gaan. Wel werden door de landsheren keuren uitgevaardigd die het gebruik moesten reguleren. Ook het overzicht van verdrongen en opgegraven bomen, wat ingaat op de belangrijkste publicaties van hout uit natuurlijke afzettingen en archeologische opgravingen, toont ons dat de menselijke invloed al teruggaat tot de prehistorie en niet iets is van de laatste eeuwen.

Uit de inleidende hoofdstukken worden als conclusies getrokken:

- Veel wilde bomen en struiken komen voor in kleine landschapselementen als houtwallen, heggen, hagen en kleine bosjes. Soms zijn het echte resten van eertijds veel grotere oppervlakten bos. Veel vaker echter zijn het door mens aangeplante lijnelementen, met wilde flora.
- Actief en langdurig beheer door de mens, met name het afzetten van houtwallen en heggen, leidt tot bomen en struiken van (zeer) hoge leeftijd. Echte uitgegroeide wouden kennen we in Nederland niet. De oudste opstanden betreffen door de mens actief beheerde kernen, dat -zo leren we- veel langer meegaat dan een gewone boom.

Bij dat laatste zit de crux in het woordje actief.

Uitgegroeide hakhoutstoven waar meer dan 25 jaar geen beheer op is uitgevoerd, zouden om hun levensduur de verlengen weer in beheer moeten worden genomen. Dat is echter duur en bovendien heel moeilijk. Niet alleen is het arbeidsintensief (=duur), het vergt kennis en kunde, want het gevaar is groot dat ondanks alle goede bedoelingen het toch misgaat.

Op dat aspect gaat het laatste hoofdstuk in, geschreven door Maes zelf. Getracht wordt zo algemeen mogelijke richtlijnen te geven, maar dat lukt niet. Maatwerk is het sleutelwoord, want overal is er wel iets speciaals aan de hand. Misschien is dat ook wel niet verrassend, omdat het beheer altijd aan de lokale omstandigheden is aangepast. Toch bekroop me hier wel het gevoel dat Maes wel erg leermeesterig bezig is. Overal is er wel iets wat speciaal daar gedaan moet worden en als dat al eens geprobeerd is, heeft hij er toch wel iets over op te merken. Ik kreeg er een beetje een verzuurde indruk bij. Dit werd nog versterkt na het lezen van zijn opmerking over kletsboekbomen in de Volkskrant in zijn interview over de atlas. Waar ik Maes zeker in vol is zijn pleidooi dat niets doen in het bos een slecht idee is. Dan gaan er zowel ecologische als erfgoedwaarden verloren. Hiermee staat hij tegenover Bijlsma in zijn 'Kerken van goud, dominees van hout' (zie Vakblad, september 2021).

De kern van de atlas vormen de overzichten per Nederlandse en Vlaamse provincies. Nauwgezet en volgens een heldere systematiek ziet de lezer waar zich oude boskernen en waardevolle landschapselementen bevinden. Van elk gebied is beschreven welke soorten er voorkomen, waarbij altijd een relatie met de ondergrond is gelegd. Het lever een zeer degelijk overzicht op waar we tot in lengte van jaren gebruik van kunnen maken. Overigens: indien u een digitaal overzicht zoekt van dit 'groene erfgoed', neem dan een kijkje op de landschapsatlas van de RCE op https://rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=groen_erfgoed. In de atlas ziet het er fraaier uit dan op een computerscherm. Dat wordt versterkt door de prachtige foto's. De dikte van de atlas heeft alles te maken met de schitterende afbeeldingen. Dan is het jammer dat op kaartjes regelmatig bezuinigd is. Zo staat er een kaart van Europa op pagina 111 die echt beter had gekund en zijn er meer voorbeelden te geven van nèt niet. Tenslotte moet mij van het hart dat niet direct duidelijk is wie nu precies welk hoofdstuk geschreven heeft. Het staat ergens in colofon aan het begin van de atlas, soms ook nog eens in een voetnoot na afloop. Dat is een slordigheid die voorkomen had kunnen worden. Ook de fotoverantwoording wisselt per hoofdstuk, soms is wel en soms is niet aangegeven wie de fotograaf is. Het was beter geweest hier een eenduidige keuze in te maken.

Dit zijn echter kleine opmerkingen bij een verder prachtig boek, dat bij iedere bosbeheerder in de kast moet staan.

Edwin Raap